

دبیران گرامی

با سلام و سپاس و دعوت همکاران محترم به آشنایی هر چه بیش‌تر با اصول و روش‌های مطلوب آموزشی و با آرزوی توفیق شما عزیزان در تربیت نسل جوان، ذکر چند نکته درباره‌ی تدریس این کتاب ضروری به نظر می‌رسد:

۱- جلب توجه دانش‌آموزان به موضوع هر درس شرط اساسی در آموزش آن است. بنابراین شایسته است اهمیت یادگیری و هدف از آموزش تاریخ در فرصت‌های مختلف به دانش‌آموزان یادآوری شود.

۲- در امر آموزش، فهمیدن و رشد و پرورش قوه‌ی تفکر و دست یافتن به بینش صحیح در رجه‌ی اول اهمیت قرار دارد. بنابراین معلمان محترم باید روشی را به کار گیرند تا دانش‌آموزان به جای حفظ کردن محض مطالب، قدرت درک و تجزیه و تحلیل مفاهیم و مسائل را پیدا کنند. استفاده از روش‌های فعال تدریس مانند تشویق دانش‌آموزان به مطالعه و نیز مباحثه‌ی گروهی و بهره‌گیری از روش پرسش و پاسخ در کلاس درس در این مورد سودمند خواهد بود. پیش‌بینی بعضی پرسش‌ها در متن درس‌ها و یا درباره‌ی نقشه‌ها و عکس‌ها نیز به همین منظور انجام گرفته است و لازم است حتی‌الامکان در موارد دیگر نیز این کار انجام شود.

۳- در ارزش‌یابی توجه به سه نکته ضروری است:

اول- محور اصلی در ارزش‌یابی از هر درس مطالب مهم و مفاهیم عمده‌ی آن درس است. به همین دلیل سؤالات امتحانی نباید مطالب فرعی و حاشیه‌ای را که بیشتر به منظور حفظ رشته‌ی مطالب در کتاب آورده شده است، دربرگیرد. از میان سال‌های ذکر شده در کتاب نیز تنها به خاطر سپردن سال‌های بسیار مهم لازم است.

دوم- ارزش‌یابی باید به گونه‌ای باشد که به جای سنجش توانایی «حفظ مطالب» بر «فهم و دریافت» درست آن‌ها تأکید داشته باشد. از این رو، روش‌هایی چون تبدیل مطالب کتاب به یک مجموعه سؤال و جواب برخلاف اهداف کتاب است. استفاده از کتاب‌های کمک درسی و یا جزوات اضافی نیز به این مشکل دامن می‌زند.

سوم- در مورد آنچه با عنوان «پرسش و جست و جو» در پایان هر درس آمده توجه به نکات زیر ضروری است: بعضی پرسش‌ها برای سنجش میزان یادگیری دانش‌آموزان از دانستنی‌های درس موردنظر هستند؛ به عبارت دیگر پاسخ آن‌ها در متن درس وجود دارد، اما بعضی دیگر برای انجام فعالیت‌های فکری و تحقیقی توسط دانش‌آموزان پیش‌بینی شده‌اند و ممکن است پاسخ آن‌ها به طور آشکار در متن درس وجود نداشته باشد یا مستلزم مقایسه‌ی مطالب چند درس مختلف باشد. در هر حال توجه داشته باشید که پرسش‌ها فقط نمونه هستند و نباید در ارزش‌یابی تنها بر آن‌ها تکیه کرد.

۴- تا حد امکان از مواد آموزشی موجود در کتاب از قبیل نقشه و نمودار و تصویر و نیز وسایل کمک آموزشی موجود در مدرسه استفاده شود.

۵- سعی شود از فرصت‌هایی چون گردش علمی و یا اردوهای دانش‌آموزی برای تعمیق آموخته‌های تاریخی دانش‌آموزان نیز بهره‌برداری شود.

۶- مجله‌ی «رشد آموزش راهنمایی تحصیلی» مجله‌ای است که برای اعتلای دانش معلمان محترم و آشنایی آن‌ها با روش‌های سودمند تدریس و اهداف کتاب‌های درسی، هر ماه یکبار از سوی دفتر انتشارات کمک آموزشی منتشر می‌شود. مطالعه‌ی مستمر آن به همکاران گرامی توصیه می‌شود.

گروه تاریخ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی

سخنی با دانش آموزان

دانش آموزان عزیز

این نخستین کتاب از درس تاریخ دوره‌ی راهنمایی است. در سال‌های قبل، شما با مختصری از تاریخ ایران و اسلام آشنا شده‌اید. در این کتاب کمی بیشتر با تاریخ ایران قبل از اسلام آشنا می‌شوید. تاریخ ایران قبل از اسلام، یک دوره‌ی چندین هزار ساله است که با فراز و نشیب‌های سیاسی، علمی و فرهنگی بسیاری همراه بوده است. در پایه‌های دوم و سوم راهنمایی، ادامه تاریخ ایران و نیز تاریخ اسلام را خواهید خواند. باید توجه داشته باشید که این درس برای شما از اهمیت زیادی برخوردار است؛ زیرا در دوره‌ی متوسطه (دبیرستان) فقط دانش‌آموزان رشته‌ی علوم انسانی درس تاریخ را به‌عنوان درس تخصصی خود می‌خوانند. بنابراین، دوره‌ی راهنمایی فرصتی است که در آن با تاریخ مفصل ایران و اسلام آشنا شوید.

لازم است بدانید که شما (چه دختر و چه پسر) هر رشته تحصیلی را که انتخاب کنید و در هر مسیری از زندگی وارد شوید، به دانش و بیش تاریخ‌ی نیازمند هستید؛ و هر مقدار اطلاعات تاریخی شما بیشتر باشد، موفق‌تر خواهید بود. ایران عزیز دارای گذشته‌ای پرحادثه و پرفراز و نشیب است؛ دانشمندان و فلاسفه بسیاری را مخصوصاً بعد از ورود اسلام به ایران به جامعه بشری تقدیم کرده و مردان بزرگی را در دامان خود پرورش داده است. ایران دارای میراث فرهنگی عظیمی از آثار تاریخی است که آشنایی با آن‌ها، روح و جان را نشاط می‌بخشد و انسان را به وجد می‌آورد. در این کتاب با بخش کوچکی از گذشته پرافتخار ایران آشنا می‌شوید.

به یاد داشته باشید که درس تاریخ در درجه اول، درسی فهمیدنی است، نه حفظ کردنی. هر چند برای فهم درست نیز به حافظه نیاز داریم، اما حفظ کردن به‌خاطر نمره گرفتن، هدف نهایی این درس نیست. هدف اساسی آموزش تاریخ، فهم مطالب و اندیشه کردن درباره حوادث و تحولات تاریخی است.

گروه تاریخ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی

اهمیت و فایده‌ی تاریخ

تاریخ چیست؟

تاریخ سرگذشت «جامعه‌ی بشری» است. ما در تاریخ با زندگی، عقاید و آداب و رسوم مردم در دوره‌های مختلف آشنا می‌شویم. هر کدام از مردمان دوره‌های گذشته، یادگارهایی از خوبی و بدی، و آبادانی و ویرانی باقی گذاشته‌اند. تاریخ، سرگذشت انسان‌های گذشته و شرح چگونگی زندگی، حکومت، اعتقادات و دیگر چیزهای مربوط به آن‌هاست.

دو کتیبه معروف به گنج‌نامه در همدان

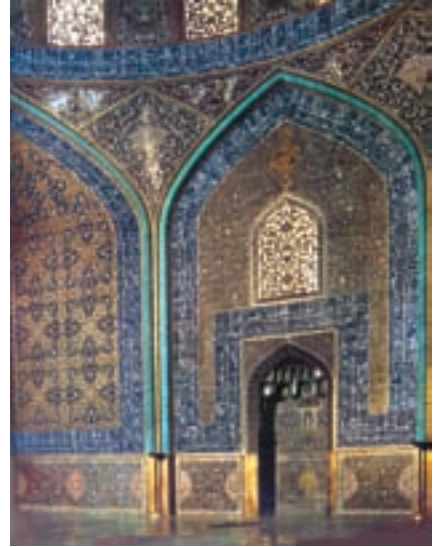

یک نظامی دوره صفویه

مطالعه‌ی تاریخ، ما را به گذشته باز می‌گرداند تا کارهای مردمی را که از این جهان رفته‌اند، ببینیم و سخن کسانی را که امروز خاموش‌اند، بشنویم و از آن‌ها درس عبرت بیاموزیم، زیرا در هر حادثه‌ی تاریخی، پندهای ارزشمندی نهفته است که فهم آن‌ها مهم‌ترین فایده‌ی مطالعه‌ی تاریخ است. هم‌چنین با مطالعه‌ی تاریخ، علت‌های پیشرفت و سعادت مردان و زنان بزرگ نظیر دانشمندان و هنرمندان را درمی‌یابیم و می‌فهمیم که هیچ‌گاه مردمی شکست نمی‌خورند و دلیل و ناتوان نمی‌شوند مگر زمانی که تفرقه، گناه و فساد در میان آن‌ها رواج یابد. هیچ ظالمی بر مردم مسلط نمی‌شود مگر آن‌که مردم از تشویق یک‌دیگر به خوبی و منع یک‌دیگر از بدی دست بردارند و درمی‌یابیم که هیچ فرد و جامعه‌ای به سعادت و رستگاری نمی‌رسد مگر با کار و کوشش، ایمان به خدا و ایثار و گذشت.

جام طلایی از دوره هخامنشیان

نمایی از مسجد شیخ لطف‌الله در اصفهان

در مطالعه‌ی تاریخ چه چیز بیشتر اهمیت دارد؟

ما هنگام خواندن تاریخ، باید علت‌های اساسی حوادث بزرگ را پیدا کنیم و برای پرسش‌های گوناگون، پاسخ‌های قانع‌کننده بیابیم. راستی چرا یک کشور پیش‌رفته است و دیگری نیست؟ چرا جنگ‌های کوچک و بزرگ اتفاق افتاده است؟ چرا در این جنگ‌ها یک طرف پیروز شده و دیگری شکست خورده است؟ علم و دانش امروز بشر چگونه حاصل شده است؟ آداب و رسوم هر جامعه چگونه شکل گرفته است؟

نمای بیرونی قلعه فلک‌الافلاک در خرم‌آباد

پاسخ چنین پرسش‌هایی را می‌توانیم با مطالعه‌ی تاریخ و تفکر در آن بیابیم. بنابراین مطالعه‌ی تاریخ، فقط به معنای حفظ نام افراد و شرح حوادث نیست.

قرآن کریم بارها انسان را به تفکر درباره‌ی گذشتگان دعوت کرده است. از جمله در آیه‌ای می‌فرماید: «آیا در زمین سیر و سفر نمی‌کنند که بنگرند سرانجام پیشینیان آنان چه بوده است؟» (سوره‌ی یوسف / آیه‌ی ۱۰۹)

چه کسانی گذشته را مطالعه و بررسی می‌کنند؟

کسی که درباره زندگی گذشته بشر مطالعه می‌کند، مورخ نامیده می‌شود. مورخان تاکنون به دانستنی‌های بسیاری درباره‌ی زندگی گذشته‌ی انسان دست یافته‌اند. آنان در مطالعه‌ی تاریخ به وضع زندگی اجتماعی و تغییرات جامعه‌ی انسانی بیش‌تر توجه می‌کنند؛ زیرا آشنایی با زندگی اجتماعی انسان در طول تاریخ، شناخت بهتر و بیش‌تر جامعه‌ی کنونی را ممکن می‌سازد. برای مثال مورخان دریافته‌اند که انسان‌ها پس از یک دوره زندگی کوچ‌نشینی و صحرانگرایی، به یک‌جانشینی، روستاشینی و سپس شهرنشینی روی آورده‌اند. هم‌چنین، همراه با این تغییرات، از دام‌داری و گله‌داری به کشاورزی و بعدها به صنعت مشغول شده‌اند. آن‌ها درباره‌ی دلایل هرکدام از این تغییرات نیز مطالبی را نوشته‌اند. مورخان این دانستنی‌ها را با مطالعه و تفکر در کتاب‌های تاریخی و آثار باستانی مانند اشیاء، بناها و سنگ‌نبشته‌ها به‌دست می‌آورند. آنچه شما در درس‌های بعد می‌خوانید نیز حاصل این گونه پژوهش‌هاست.

نمونه یک ارابه جنگی دوره هخامنشیان

یکی از سرستون‌های تخت جمشید

سکه‌هایی از ایران دوره اسلامی

نمونه‌ای از عملیات حفاری باستان‌شناسان در تپه‌ی کُتار صندل در ۳۰ کیلومتری جیرفت

پرسش و جست‌وجو

۱. جاهای خالی زیر را با کلمات مناسب کامل کنید :
الف) به کسانی که درباره‌ی زندگی گذشته‌ی انسان مطالعه می‌کنند، می‌گویند.
ب) تاریخ سرگذشت است.
۲. مهم‌ترین فایده‌ی مطالعه‌ی تاریخ چیست؟
۳. مورخان چگونه از وضع زندگی گذشتگان آگاه می‌شوند؟
۴. در این درس عکس چند اثر تاریخی را می‌بینید. یکی از آن‌ها را انتخاب کنید و بنویسید این اثر چه اطلاعاتی به ما می‌دهد؟
۵. درباره‌ی فایده‌ی مطالعه‌ی تاریخ مطلبی تهیه کنید و در کلاس ارائه دهید.

انسان‌های اولیه چگونه می‌زیستند؟

زندگی کوچ‌نشینی

هزاران سال است که انسان‌ها روی کره‌ی زمین زندگی می‌کنند. در حدود ۲۰ هزار سال پیش روستا یا شهری وجود نداشت و انسان‌های اولیه در دشت‌ها و کوه‌ها به سر می‌بردند. آن‌ها برای به دست آوردن غذا، محل زندگی خود را تغییر می‌دادند، سپس حیوانات را اهلی کردند. در این مرحله نیز انسان‌ها همراه با تغییر فصل، مکان زندگی خود را تغییر می‌دادند و به جاهایی می‌رفتند که چراگاه خوب و هوای مناسب داشت و آب لازم و غذای کافی به آسانی به دست می‌آمد. این نحوه‌ی زندگی را زندگی کوچ‌نشینی می‌نامند.

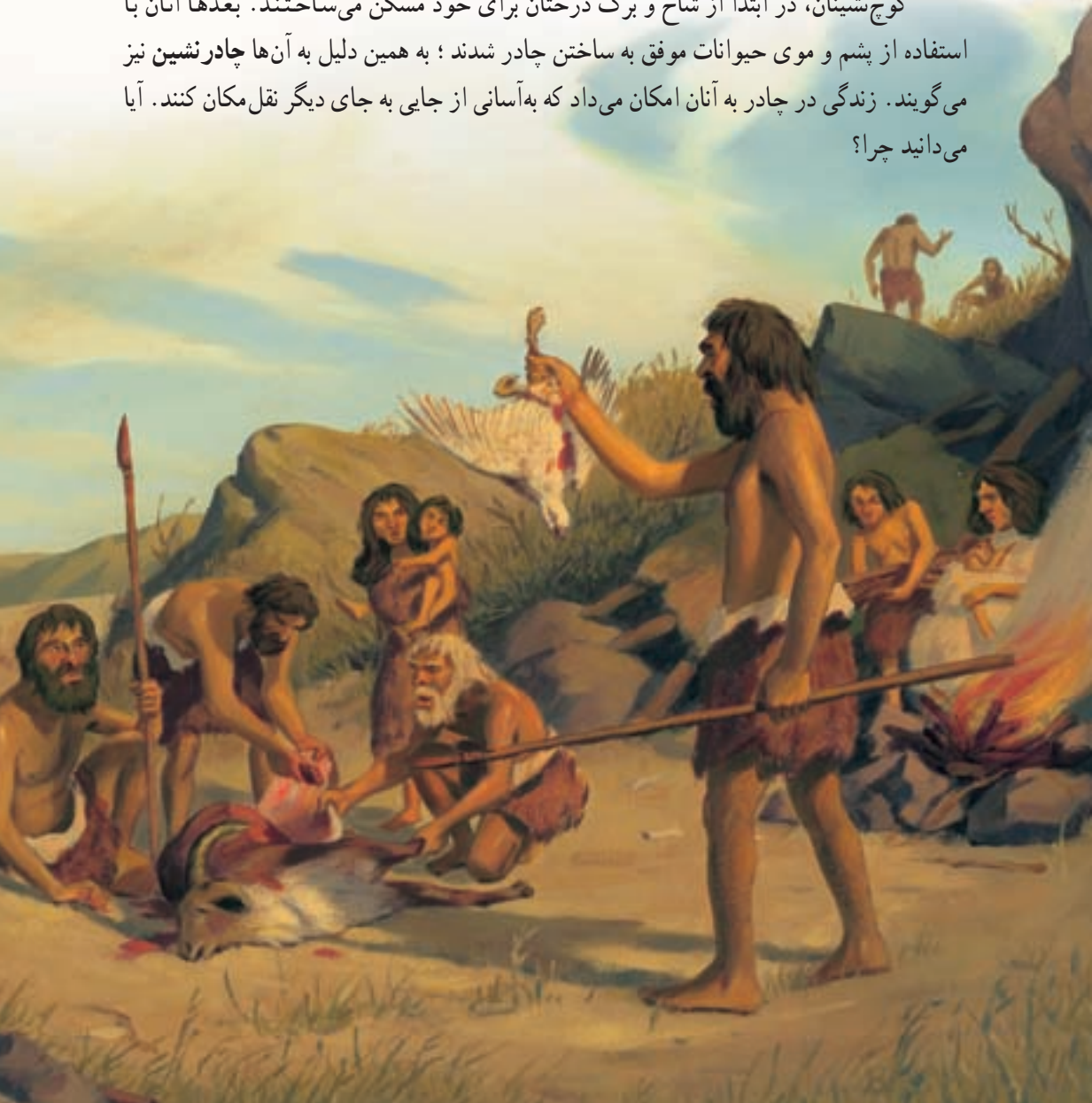

کوچ‌نشینان همراه با دام‌هایشان از سرزمینی به سرزمین دیگر کوچ می‌کردند.

شغل کوچ‌نشینان

کار اصلی کوچ‌نشینان دام‌داری بود. آن‌ها حیواناتی مانند اسب، شتر، گاو، گوسفند و بز را پرورش می‌دادند و از آن‌ها برای بارکشی، سواری و تهیه‌ی لباس و خوراک استفاده می‌کردند. کوچ‌نشینان برای یافتن چراگاه‌های تازه و آب و هوای مناسب، از جایی به جای دیگر می‌رفتند. زندگی کوچ‌نشینان به دام‌هایشان بستگی داشت؛ چنان‌که اگر دام‌های آن‌ها بر اثر نیافتن چراگاه یا آب یا هوای مناسب از بین می‌رفت، زندگی‌شان نابود می‌شد.

کوچ‌نشینان، در ابتدا از شاخ و برگ درختان برای خود مسکن می‌ساختند. بعدها آنان با استفاده از پشم و موی حیوانات موفق به ساختن چادر شدند؛ به همین دلیل به آن‌ها چادرنشین نیز می‌گویند. زندگی در چادر به آنان امکان می‌داد که به آسانی از جایی به جای دیگر نقل مکان کنند. آیا می‌دانید چرا؟

جامعه‌ی کوچ‌نشینان

کوچ‌نشینان به دسته‌های بزرگی که قبیله نامیده می‌شد، تقسیم می‌شدند. افراد هر قبیله با یک‌دیگر خویشاوند بودند. هر قبیله یک رئیس داشت. مهم‌ترین ویژگی‌های زندگی قبیله‌ای، داشتن اتحاد و همکاری برای دفاع از قبیله زیر نظر رئیس قبیله بود.

قبیله‌ها همواره با خطرهای گوناگونی روبه‌رو بودند. یکی از این خطرها، حمله‌ی قبیله‌ای به قبیله‌ی دیگر برای تصرف چراگاه‌ها بود. گاهی هم چند قبیله با یک‌دیگر متحد می‌شدند و به جنگ یک قبیله می‌رفتند. در این هنگام، میان آن‌ها جنگ‌هایی خونین در می‌گرفت.

مردها همیشه آماده‌ی دفاع از قبیله بودند؛ به همین دلیل، جنگاوری از افتخارات آن‌ها به‌شمار می‌آمد. زندگی در دشت‌ها و کوه‌ها و مقابله با خطرهای گوناگون، کوچ‌نشینان را مردمی شجاع، صبور و مقاوم بار می‌آورد.

کوچ‌نشینان برای زندگی به کناره‌ی رودخانه‌ها روی می‌آورند

خشک‌سالی، تغییر ناگهانی هوا و از بین رفتن چراگاه‌ها، زندگی کوچ‌نشینان را تهدید می‌کرد؛ به همین دلیل، بعضی از آن‌ها تصمیم گرفتند که در مجاورت آب‌های دائمی مانند چشمه‌ها و رودها زندگی کنند. به این ترتیب، هم در تمام طول سال آب در اختیار داشتند و هم از چراگاه‌هایی که در کنار آب‌های دائمی بود، استفاده می‌کردند. آن‌ها کم‌کم با تصرف نواحی اطراف و محافظت از آن در برابر قبایل دیگر، آن‌جا را سرزمین خود قرار دادند.

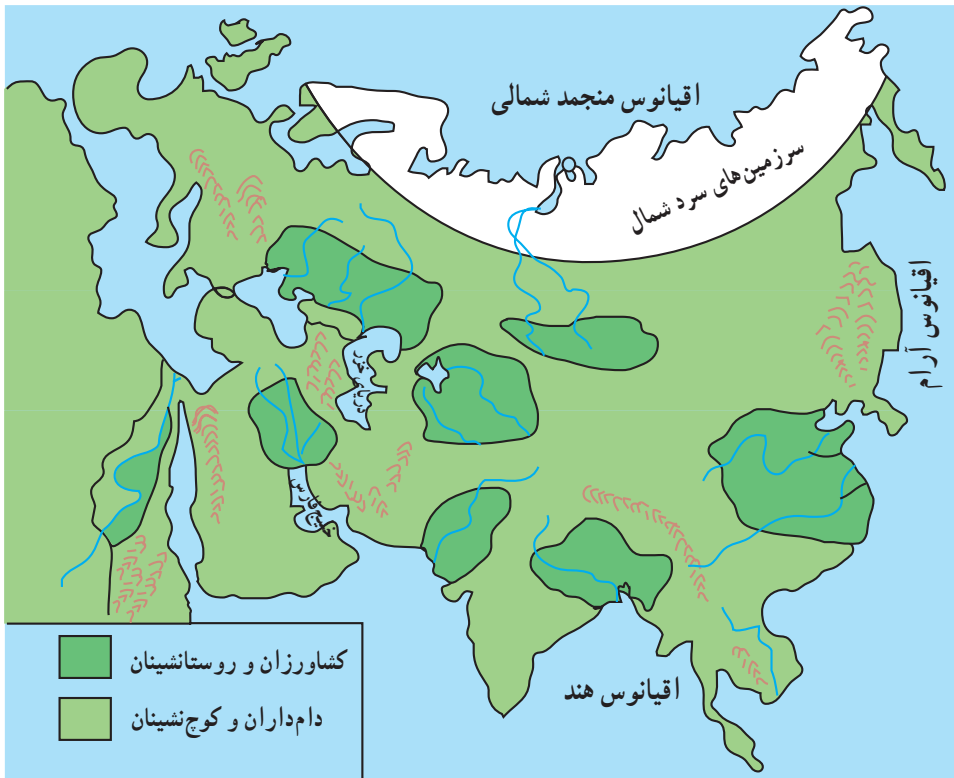
پرسش و جست‌وجو

۱. جاهای خالی زیر را با کلمات مناسب کامل کنید :
الف) کار اصلی کوچ‌نشینان..... بود.
ب) کوچ‌نشینان بعدها موفق به ساختن چادر شدند به همین دلیل به آن‌ها..... نیز می‌گویند.
ج) کوچ‌نشینان به دسته‌های بزرگی به نام..... تقسیم می‌شدند.
۲. چرا کوچ‌نشینان از جایی به جای دیگر می‌رفتند؟
۳. مهم‌ترین ویژگی‌های افراد یک قبیله چه بود؟
۴. در روزگار کوچ‌نشینی، جنگاوری در زندگی مردم اهمیت بسیار داشت. به نظر شما در روزگار ما چه چیزی برای مردم بسیار اهمیت دارد؟ چرا؟
۵. چرا کوچ‌نشینان به کناره‌ی آب‌های دائمی روی آوردند؟

روستا چگونه به وجود آمد؟

زندگی یک جانشینی

همان طور که در درس دوم خواندید، برخی کوچ نشینان به تدریج در کنار آب های دائمی ساکن شدند و زندگی یک جانشینی را انتخاب کردند. آن ها دیگر با تغییر فصل، محل زندگی خود را تغییر نمی دادند؛ زیرا با ساختن خانه های دائمی به وسیله ی سنگ و چوب و گل، خود و دام هایشان را از سرما و گرما حفظ و با ذخیره کردن علوفه دام ها را در فصل زمستان تغذیه می کردند.

کشاورزی یک جانشینان

چیزی که بیش از همه زندگی یک جانشینی را رونق بخشید، شروع کشاورزی بود. انسان‌ها با توجه به چگونگی رویش گیاهان و با در اختیار داشتن آب و خاک مناسب، دریافتند که با کاشتن و آبیاری دانه‌ها، می‌توانند غذای خود را تأمین کنند.

از آن‌جا که محصولات کشاورزی احتیاج به مراقبت دارد، انسان‌ها خانه‌های خود را در کنار مزرعه‌ها ساختند. آن‌ها زمین را با گاو شخم می‌زدند و با جوی‌هایی که از رودها و چشمه‌ها جدا می‌کردند، آن را آبیاری می‌نمودند. با به وجود آمدن مزرعه‌ها و خانه‌ها در کنار یک‌دیگر، به تدریج روستاها به وجود آمدند. کار سنگین کشاورزی، مراقبت شبانه‌روزی از مزرعه‌ها و مقابله با حمله‌ی حیوانات وحشی، فقط با همیاری تمامی روستانشینان ممکن بود؛ به همین دلیل آن‌ها خانه‌های خود را نزدیک یک‌دیگر می‌ساختند.

جامعه‌ی روستایی

روستانشینان، داناترین و باتجربه‌ترین فرد را به عنوان رئیس انتخاب می‌کردند. رئیس معمولاً شخص سال خورده‌ای بود که ریش سفید نامیده می‌شد. ریش سفید، روستاییان را در کارهای کشاورزی و دفاع از روستا رهبری و هدایت می‌کرد. وظیفه‌ی اصلی او، داوری میان مردم بود؛ زیرا روستاییان گاهی بر سر زمین و آب و محصول اختلاف پیدا می‌کردند.

زندگی روستایی گسترش می‌یابد

با گذشت سال‌ها، روستاها بیش‌تر و بزرگ‌تر شدند. کوچ‌نشینان هم که مایل به زندگی در کنار رودخانه‌ها بودند، مدام به روستاها حمله می‌کردند و چون جنگاور و دلیر بودند، اغلب بر کشاورزان پیروز می‌شدند. رفته‌رفته کوچ‌نشینان نیز با سکونت در کنار رودخانه‌ها به روستایی و کشاورز تبدیل شدند.

یکی از مهم‌ترین اختراعات انسان‌ها در روزگاران قدیم اختراع چرخ با استفاده از چوب و فلزات بود. چرخ کارها را بسیار آسان می‌کرد. هم‌چنین انسان با استفاده از فلزات و آتش — که مدت‌ها قبل آن را کشف کرده بود — اسلحه، ظروف مورد نیاز خود و وسایل کشاورزی ساخت. انسان‌ها در روستا آموختند که چگونه با گل، کوزه بسازند یا از فلزات برای ساختن اشیای گوناگون استفاده کنند. آن‌ها هم‌چنین در کشاورزی و آبیاری پیشرفت‌های بسیاری کردند.

پرسش و جست وجو

۱. جاهای خالی زیر را با کلمات مناسب کامل کنید :
 الف) انسان با استفاده از آتش و اسلحه، ظروف و وسایل کشاورزی ساخت.
 ب) داناترین و باتجربه‌ترین و سال خورده‌ترین فرد روستا نامیده می‌شد.
۲. رابطه‌ی بین گزینه‌ها را پیدا کنید و با خطی به یک‌دیگر وصل کنید.
 روتق زندگی یک جانشینی آسان شدن کارها
 اختراع چرخ شروع کشاورزی
 داوری میان مردم ریش سفید
 موقعیت ستارگان
۳. در جامعه روستایی وظیفه‌ی اصلی ریش سفید چه بود؟
۴. چرا روستائیشینان خانه‌های خود را نزدیک به هم می‌ساختند؟
۵. آیا می‌توانید چند نمونه‌ی دیگر از اختراعات مهم انسان‌های گذشته را نام ببرید؟

شهرها و کشورهای دنیای قدیم (۱)

پیدایش شهرها در کنار رودخانه‌ها

پس از گذشت سال‌های بسیار، بعضی از روستاهای کنار رودخانه‌ها، گسترش یافتند و کم‌کم به شهر تبدیل شدند. تعدادی از روستاهای نزدیک به هم نیز به یک‌دیگر پیوستند و به شهر تبدیل شدند.

اکنون دیگر همه‌ی جمعیت شهرها کشاورز نبودند. بعضی وسایل مورد نیاز کشاورزان را می‌ساختند و بعضی هم به نگهبانی و دفاع از شهر می‌پرداختند. در این میان، عده‌ای هم به دادوستد مشغول شدند. اداره‌ی شهر، حفظ نظم و نیز دفاع در برابر دشمنان به عهده‌ی حکومت شهر بود. به کسی که حکومت را در دست داشت، حاکم می‌گفتند. به این ترتیب نخستین شهرها در کنار رودخانه‌ها – که محل مناسبی برای زندگی کشاورزی بود – به وجود آمد.

امروزه بسیاری از شهرهای دنیای قدیم بر اثر جنگ‌ها نابود شده و تنها ویرانه‌هایی از آن‌ها باقی مانده است. به تصویر زیر نگاه کنید.

بقایای یک شهر باستانی در شمال آفریقا

سومر، کشوری در کنار رودخانه‌ها

سرزمین‌های میان دو رودخانه‌ی دجله و فرات، بین‌النهرین (میان دو رود) نامیده می‌شود. حدود پنج‌هزار سال پیش، در جنوب عراق امروزی یا بین‌النهرین کشوری به نام سومر وجود داشت. مردم سومر از سرزمین‌های دیگر مهاجرت کرده بودند. آن‌ها پس از مدتی در کنار دجله و فرات ساکن شدند. هر دسته از مردم سومر برای خود شهری ساخته بودند و در آن زندگی می‌کردند.

یکی از شهرهای سومر، شهر اور بود. مردم اور دیوار بلندی گرداگرد شهر کشیده بودند که چند دروازه داشت. تعدادی نگهبان، همیشه از این دروازه‌ها حفاظت می‌کردند. بیش‌تر ساکنان اور کشاورز بودند اما عده‌ای به داد و ستد و عده‌ای نیز به دستور حاکم شهر به جمع‌آوری مالیات می‌پرداختند. آن‌ها برای آن که بتوانند حساب مالیات‌ها و داد و ستدها را نگهداری کنند، از نوشتن استفاده می‌کردند. سومری‌ها ابتدا برای نوشتن هر چیز، شکل آن را رسم می‌کردند اما بعدها توانستند خط را اختراع کنند. آن‌ها مطالب خود را روی لوحه‌های گلی می‌نوشتند.

پیکره‌ی بز نر در برابر درختی با چند شاخه‌ی گل، از گورستانی در اور، ساخته شده از طلا، نقره، صدف، سنگ لاجورد و سنگ آهکی قرمز نشانه بر لایه‌ای از قیر طبیعی، موزه‌ی بریتانیا، لندن

یک پلاک از جنس سنگ آهکی مربوط به یکی از پادشاهان سومر، موزه‌ی لوور پاریس

زیورات کشف شده از گوری در اور، موزه‌ی بریتانیا، لندن

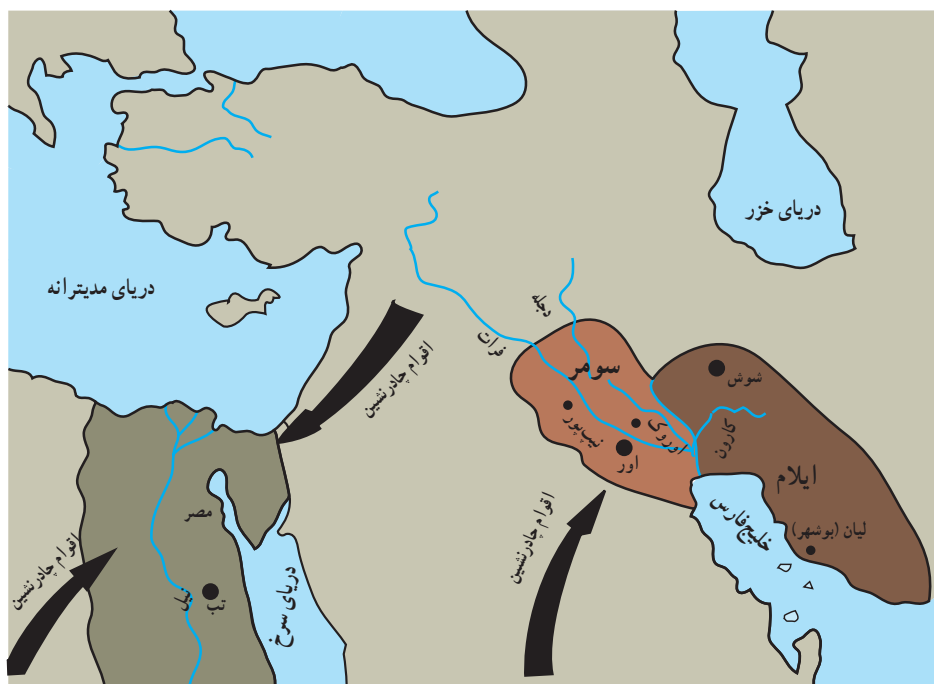
با اختراع خط، انسان توانست دانش خود را ثبت کند و به این ترتیب از نابودی آن جلوگیری نماید. به دوره‌ی قبل از پیدایش خط، دوره‌ی پیش از تاریخ می‌گویند. مورخان معتقدند که دوره‌ی تاریخی زندگی انسان با اختراع خط آغاز شده است.

شهرهای دیگر سومر نیز، بزرگ و پرجمعیت بودند اما مردم آن‌ها با یک‌دیگر اتحاد نداشتند و همیشه مشغول جنگ بودند.

کوچ‌نشینان سومر را تصرف می‌کنند

اقوام چادرنشین با حمله به کشور سومر توانستند به راحتی این کشور را تصرف کنند. این مسأله دو علت داشت :

- ۱- در اطراف کشور سومر دریای بزرگ یا کوه بلندی وجود نداشت.
 - ۲- مردم سومر اتحاد نداشتند و همیشه با یک‌دیگر در حال جنگ بودند.
- چادرنشینان پس از تصرف سومر به کشاورزی مشغول شدند و نیز شهر بابل را بنا کردند.

تمدن‌های کهن در ۵۰۰۰ سال پیش

مورخان منطقه‌ی بین‌النهرین را گهواره‌ی تمدن نامیده‌اند. آیا می‌دانید چرا؟

قانون نامه‌ی حمورابی. در سمت چپ، عکس کامل ستون سنگی که قوانین حمورابی روی آن نوشته شده و در سمت راست، عکس بزرگ شده‌ی قسمت بالای آن دیده می‌شود. در این عکس حمورابی در حالی دیده می‌شود که در مقابل خدای بابلی‌ها که او را «شِمش» می‌نامیدند، ایستاده است تا قوانین را از او بگیرد. ستون سنگی قانون نامه‌ی حمورابی بیش از ۲ متر ارتفاع دارد و ۲۸۲ قانون درباره‌ی مسایل مختلف زندگی مردم در آن وجود دارد. این قانون نامه در موزه‌ای در شهر پاریس نگهداری می‌شود.

آن‌ها مردم همه‌ی شهرهای اطراف را به اطاعت از حاکم بابل مجبور ساختند. بابل بزرگ‌ترین شهر آن زمان بود و جمعیت زیادی در آن زندگی می‌کرد. اداره‌ی این شهر بزرگ کار آسانی نبود؛ زیرا هردسته از مردم شهر از جایی آمده بودند و یک‌دیگر را نمی‌شناختند. برای برقراری نظم و اداره‌ی شهر، به دستور حاکم بابل که حمورابی نام داشت، قوانین شهر را روی سنگ بزرگی نوشتند. این سنگ را در میدان شهر قرار داده بودند تا همه‌ی مردم آن را ببینند. بابلی‌ها برای نوشتن این قوانین، خط را از مردم سومر آموختند.

آشوری‌ها جنگ‌جویان دنیای قدیم

آشوری‌ها قوم جنگ‌جویی بودند که در شمال کشور بابل زندگی می‌کردند. آن‌ها هنگامی که بابلی‌ها در مرحله کشاورزی و شهرنشینی قرار داشتند، شمال کشور بابل را تصرف کردند. از سرزمین

آشور راه‌های بسیاری عبور می‌کرد. آشوری‌ها از این راه‌ها به سرزمین‌های اطراف می‌رفتند و به غارت ثروت همسایگان خود می‌پرداختند.

جنگ‌جویی آشوریان حتی در آثار به جا مانده از آنان دیده می‌شود. مورخان معتقدند استفاده از اسب از عوامل موفقیت‌های آشوریان در لشکرکشی‌هایشان به مناطق دوردست بوده است.

پایتخت کشور آشور شهر نینوا بود. پادشاهان آشور با غارت کشورهای همسایه و به کار گرفتن اسیران، برای خود کاخ‌های بزرگی ساختند. آن‌ها گرداگرد شهر نینوا دیوار بسیار محکمی بنا کردند و کتاب‌خانه‌ی بزرگی نیز به وجود آوردند.

سرانجام، دو حکومت همسایه آشور یعنی حکومت کلد و حکومت ایرانی ماد با یک‌دیگر متحد شدند و به کشور آشور حمله کردند. آنان شهر نینوا را به تصرف درآوردند و حکومت آشور را سرنگون ساختند. در این باره در درس هفتم مطالب بیشتری خواهید آموخت.

پیامبران الهی در بین‌النهرین

دو تن از پیامبران بزرگ الهی یعنی حضرت نوح (ع) و حضرت ابراهیم (ع) در بین‌النهرین می‌زیستند. آن‌ها از سوی خداوند مأمور هدایت مردم شدند. در داستان‌های به‌جامانده در کتیبه‌های سومری به وقوع یک طوفان اشاره شده که با آنچه درباره‌ی طوفان نوح گفته می‌شود، شباهت دارد. براساس آیات قرآن مجید درحالی که بسیاری از مردم به بت پرستی مشغول بودند و ثروتمندان بر فقیران ستم می‌کردند، خداوند حضرت نوح (ع) را برای راهنمایی آن‌ها مأمور کرد. نوح از مردم خواست تا بت پرستی را کنار بگذارند و به پرستش خداوند یکتا که آفریننده‌ی جهان است، بپردازند.

گروهی از مردم بخصوص ستم‌دیدگان دعوت نوح را پذیرفتند، اما ثروتمندان و حاکمان زورگو با او به مخالفت برخاستند. آن‌ها طرفداری نوح از محرومان و ستم‌دیدگان را به زیان خود می‌دیدند و

پیروان حضرت نوح (ع) به دستور آن حضرت شروع به ساختن کشتی بزرگی کردند.

به همین دلیل ابتدا کوشیدند میان او و پیروانش، جدایی اندازند. اما موفق نشدند، زیرا حضرت نوح (ع) حاضر نبود دست از مبارزه با ظلم و بت پرستی بردارد و از پیروان خود جدا شود. بنابراین مشرکان و ستمگران به آزار و اذیت نوح (ع) پرداختند و حتی به او گفتند که وی را خواهند کشت.

سال‌ها گذشت و بت پرستان و ستمگران نه تنها حاضر به پذیرش دعوت حضرت نوح (ع) نشدند بلکه به کارهای ناشایست خویش نیز ادامه دادند.

حضرت نوح (ع) که می‌دید آن‌ها قابل هدایت نیستند، از خداوند خواست تا عذابشان دهد. به فرمان خدا نوح و پیروانش کشتی بزرگی ساختند و از هر نوع از حیوانات یک جفت در آن قرار دادند. دشمنان نوح که از درک قدرت الهی ناتوان بودند، نوح و یارانش را به خاطر ساختن کشتی درجایی که دریایی وجود نداشت، مسخره می‌کردند.

پس از آماده شدن کشتی، طوفان و باران شدیدی درگرفت و کم‌کم آب همه‌جا را فراگرفت. حضرت نوح (ع) و پیروانش بر کشتی سوار شدند و عده‌ای از بت پرستان به بلندی‌ها پناه بردند، اما آب هم‌چنان بالا می‌آمد تا سرانجام همه‌ی آن‌ها را در کام خود کشید. پس از نابودی بت پرستان و ستمگران، بارندگی و طوفان نیز تمام شد و با فرونشستن آب‌ها کشتی بر فراز کوهی به زمین نشست. از آن پس حضرت نوح (ع) و یارانش به زندگی خود که با یکتاپرستی و آزادی از شر ستمگران همراه بود، ادامه دادند.

ابراهیم (ع) بت شکن — قرن ها پس از حضرت نوح (ع)، در حالی که بار دیگر بت پرستی و ستم در بین النهرین رواج یافته بود، خداوند حضرت ابراهیم (ع) را مأمور راهنمایی مردم کرد. ابراهیم در بابل به دنیا آمد. در زمان او شخص ستمگری به نام نمرود بر بابل حکومت می کرد. او علاوه بر ستم بر مردم، آن ها را به بت پرستی تشویق می کرد و خود را نیز جزو خدایان می دانست. ابراهیم وقتی که به سنین جوانی رسید، مخالفت خود با بت پرستی را آشکار کرد و به دستور خداوند مردم را به یکتا پرستی و مبارزه با ستم نمرود فراخواند. حضرت ابراهیم (ع) برای آن که به مردم بابل نشان دهد که پرستش بت ها هیچ سودی ندارد، دست به اقدامی زد. آیا می دانید او چه کرد؟ در این باره با راهنمایی معلم خود بحث کنید.

بت پرستان که می دیدند ابراهیم هم چنان بر پرستش خداوند یکتا و از بین بردن بت ها اصرار

به دستور نمرود در بابل برج بلندی ساخته بودند.
برای ساختن این برج عده زیادی مشغول به کار بودند.
او این بنای عظیم را برای تفریح خود می ساخت.

دارد، به دستور نمرود تصمیم گرفتند او را در آتش بیندازند. اما به خواست خداوند آتش او را نسوزاند. حضرت ابراهیم (ع) پس از آن از بابل مهاجرت کرد. او به فلسطین، مصر و عربستان رفت. در جریان سفر به عربستان بود که به فرمان خداوند خانه‌ی کعبه را در مکه از نو ساخت. آن حضرت در دوران زندگی خود مشکلات بسیاری را تحمل کرد اما هرگز ایمانش سست نشد.

پرسش و جست‌وجو

۱. جاهای خالی زیر را با کلمات مناسب کامل کنید :
 (الف) به کسی که حکومت را در دست داشت..... می‌گفتند.
 (ب) سرزمین‌های میان دو رودخانه‌ی دجله و فرات..... نامیده می‌شود.
 (ج) کشور در جنوب عراق امروزی قرار داشت.
 د - حمورابی حاکم بود.
 هـ - پادشاهان ثروت کشورهای همسایه را غارت می‌کردند و برای خود کاخ‌های بزرگ می‌ساختند.
۲. رابطه‌ی بین گزینه‌ها را پیدا کنید و با خطی به یکدیگر وصل نمایید.

کلدانی‌ها	قوم جنگ‌جو
بابلی‌ها	متحد مادی‌ها
آشوری‌ها	قانون‌گذاری
سومری‌ها	
۳. نخستین شهرها در چه مناطقی و چگونه به وجود آمدند؟
۴. اختراع مهم سومری‌ها چه بود؟
۵. چرا جادوگران توانستند کشور سومر را به آسانی تصرف کنند؟
۶. حمورابی که بود و چه کرد؟
۷. نمرود برای مقابله با حضرت ابراهیم (ع) چه کاری انجام داد؟ و نتیجه‌ی آن چه بود؟

شهرها و کشورهای دنیای قدیم (۲)

مصر، زادۀ رود نیل

هم‌زمان با سکونت سومری‌ها در کنار دجله و فرات، در مصر نیز گروهی از کوچ‌نشینان در کنار رود نیل ساکن شدند. آب فراوان و خاک مناسب باعث شد که مصریان در کنار رود نیل روستاهای بسیاری را به‌وجود آورند. یکی از این روستاها **تِب** نام داشت. روستای تب، به‌تدریج به شهری بزرگ تبدیل شد و حاکم آن تمامی مصر را به تصرف خود درآورد.

همه‌ی شهرهای مصر معبد داشتند اما بیش‌ترین معبدها در شهر تب ساخته شده بود. معبدهای شهر تب بسیار زیبا و مجلل بودند. حاکمان شهر تب، با گرفتن مالیات‌های بسیار و به‌کار واداشتن اسیران جنگی، معبد می‌ساختند. آنان کاخ‌های باشکوه و آرامگاه‌های خود را در کنار معبدها می‌ساختند.

اهرام مصر. اهرام (جمع هرم) بناهای عظیم سنگی هستند که به دست بردگان و کارگران ساخته می‌شد تا جسد فرعون‌ها را پس از مرگ در آن‌ها قرار دهند.

نقش برجسته‌ی یکی از فرعون‌های مصر

به حاکم مصر، فرعون می‌گفتند. بیشتر فرعون‌ها حاکمانی ظالم و ستمگر بودند. ظلم و ستم آن‌ها مردم مصر را به قیام برانگیخت. در همان حال اقوام همسایه نیز بارها به کشور مصر حمله کردند و برای مدتی این کشور را به تصرف درآوردند. در زمان هخامنشیان نیز کشور مصر برای مدت کوتاهی به تصرف ایرانیان درآمد.

از میان پیامبران الهی حضرت یوسف (ع) و حضرت موسی (ع) مدت زیادی در مصر به سر می‌بردند. حتماً تاکنون سرگذشت حضرت یوسف (ع) را شنیده یا خوانده‌اید. برای آن‌که یک‌بار دیگر آن را به یاد بیاورید، با نگاه به تصاویر زیر درباره‌ی مراحل زندگی و پیامبری آن حضرت فکر کنید و به انتخاب معلم خود در کلاس بازگو نمایید.

مدت‌ها پس از حضرت یوسف (ع)، درحالی که مردم زیر ستم فرعون‌های مصر بودند و مجبور بودند آن‌ها را هم‌چون خدایان پرستند، خداوند حضرت موسی (ع) را به پیامبری برگزید و مأمور هدایت آن‌ها کرد. آن حضرت ابتدا از فرعون خواست تا از گناه و ستمگری دست بردارد، اما فرعون نپذیرفت. با این همه عده‌ای از جمله آسیه همسر فرعون دعوت موسی را پذیرفتند.

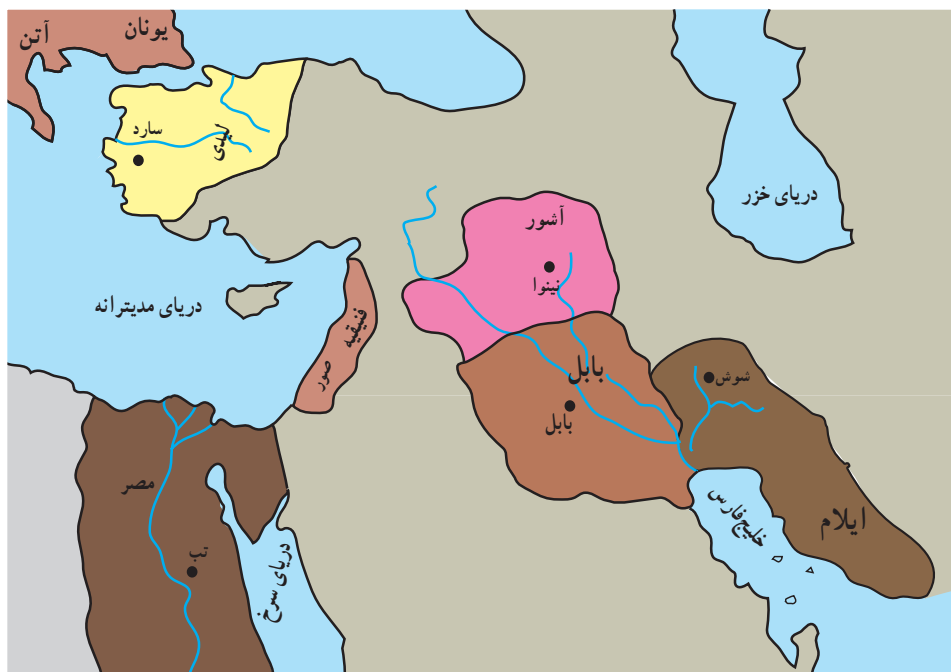
حضرت موسی با صلابت تمام فرعون را به پرستش خدای یگانه و پرهیز از
طفیان‌گری فرامی‌خواند.

سرانجام فرعون که شاهد افزایش پیروان حضرت موسی (ع) بود، تصمیم گرفت او و یارانش را از بین ببرد. به این جهت با لشکری به تعقیب آن‌ها که در حال خروج از مصر بودند، پرداخت، اما به خواست خداوند فرعون و لشکریانش در دریا غرق شدند. این درحالی بود که موسی و یارانش با معجزه‌ی الهی از دریا عبور کرده بودند.

لیدی، فنیقیه و یونان، کشورهای در کنار دریا

مردم لیدی نیز ابتدا کوچ‌نشین بودند اما سرانجام در مغرب ترکیه‌ی امروزی ساکن شدند و کشور لیدی را به‌وجود آوردند. در آن منطقه رود بزرگی وجود نداشت؛ به همین دلیل، همه‌ی مردم نمی‌توانستند به کشاورزی بپردازند. در عوض، چون کشور لیدی به دریا نزدیک بود، کار دریانوردی و بازرگانی در آن‌جا رونق گرفت.

در آن دوران، بسیاری از مردم در شهرهای بزرگ به بازرگانی به شکل مبادله‌ی کالا با کالا مشغول بودند. مردم لیدی با اختراع «پول» در کار بازرگانی موفقیت‌های بیش‌تری به‌دست آوردند.

تمدن‌های کهن در ۴۰۰۰ تا ۵۰۰۰ سال پیش

در کشور لیدی معادن طلای بسیاری وجود داشت؛ از این رو، حاکمان این کشور برای نخستین بار از طلا سکه زدند و مردم با آن به بازرگانی پرداختند. طولی نکشید که آن‌ها بسیار ثروتمند شدند.

فنیقیه در محلّ کشور لبنان کنونی واقع شده بود و مردم آن به کار بازرگانی در دریا و خشکی مشغول بودند. آن‌ها ساختن پول را از مردم لیدی و دانش‌های زمان خود را از مردم کشورهای دیگر

بازرگانان کشور لیدی کالاهای خود را برای فروش به نواحی دور و نزدیک می‌بردند.

آموختند. یکی از مهم‌ترین کارهای فنیقی‌ها اختراع الفبا بود. بازرگانان لیدی و فنیقیه با یکدیگر و بازرگانان یونان روابط بازرگانی داشتند. یونانی‌ها که به تازگی شهرنشین شده بودند، بسیاری از دانش‌های زمان خود را از مردم کشورهای دیگر فراگرفتند.

پرسش و جست‌وجو

۱. جاهای خالی زیر را با کلمات مناسب کامل کنید :

الف) به حاکمان مصر..... می‌گفتند.

ب) مردم لیدی در مغرب..... ساکن شدند.

۲. رابطه‌ی بین گزینه‌ها را پیدا کنید و با خطی به یکدیگر وصل نمایید.

اختراع پول	مصر
------------	-----

اختراع الفبا	فنیقیه
--------------	--------

ساخت اهرام	یونان
------------	-------

لیدی

۳. شهرهای مهم دنیای قدیم را که نامشان در این درس و درس قبل آمده است، نام ببرید و

بگویید هر کدام مربوط به چه کشوری بوده است؟

۴. دو اقدام مهم مردم لیدی چه بود؟

۵. کدام یک از پیامبران الهی در مصر رسالت خود را به انجام رساندند؟

ایران پیش از آریایی‌ها

در همان زمان که سومری‌ها و دیگر اقوام در بین‌النهرین می‌زیستند، در گوشه و کنار ایران مراکز تمدنی و شهرهای کوچک و بزرگی وجود داشت. در این درس با برخی از آن‌ها آشنا می‌شوید.

«جیرفت کهن» و «شهر سوخته»

جیرفت کهن در چند کیلومتری جیرفت کنونی بود و شهر سوخته در ۷۰ کیلومتری زابل. مردم این شهرها از نظر علم و صنعت، پیشرفت زیادی کرده بودند. مردم جیرفت کهن با مردم سرزمین‌های دیگر روابط بازرگانی داشتند. صنعتگران آن‌جا با استفاده از سنگ، ظروف بسیار زیبا، مجسمه، مهر و غیره می‌ساختند. در شهر کهن جیرفت معبد بزرگی وجود داشت، که محل پرستش و عبادت مردم بود. در شهر سوخته نیز، پزشکی، مجسمه‌سازی، صنایع چوبی و بافندگی پیشرفت زیادی کرده بود. مردم شهر سوخته با استفاده از لوله‌های سفالی، شبکه آبرسانی ایجاد کرده بودند.

هنرمندان آن شهر بر روی ظروف سفالی، تصاویر زیبایی ترسیم می‌کردند. کشاورزان آن‌جا با استفاده از رودخانه‌ای که از نزدیکی شهر می‌گذشت، زمین‌های خود را آبیاری می‌کردند. بازرگانان شهر سوخته برای داد و ستد، به شرق و غرب مسافرت می‌کردند. این دو شهر پس از مدتی به دلایلی که هنوز به درستی روشن نیست، از بین رفتند.

بافتنی دورنگ. کشف‌شده در شهر سوخته

قلاب بافتنی. کشف‌شده در شهر سوخته

لیوان پایه‌دار (شکل‌های بالا) کشف‌شده در شهر کهن جیرفت و کنده‌کاری روی آن (شکل پایین) با موضوع مرغزار

تمدن سیلک^۱

در نزدیکی کاشان تپه‌ای باستانی وجود دارد که نام آن سیلک است. از تپه‌ی سیلک ظروف سفالی، مجسمه‌های گلی، تبرهای سنگی و فلزی و سنگ‌های عقیق و فیروزه کشف شده است. آثار کشف شده نشان می‌دهد که این منطقه نیز پیش از آمدن آریایی‌ها، یکی از مراکز آباد و پیشرفته بوده است. مردمان سیلک، هم کشاورز بوده‌اند و هم باغداری می‌کرده‌اند. آنان به نقاشی روی ظروف و ساخت اشیای زینتی نیز علاقه داشته‌اند.

^۱ - Sialk

آثار یافت شده در تپه‌ی سیلک (در نزدیکی کاشان) نشان می‌دهد که مردمان این منطقه، از فرهنگ و تمدن پیشرفته‌ای برخوردار بوده‌اند. سیلک نیز مربوط به قبل از ورود آریایی‌ها است.

ظرف ساخته شده از گل مربوط به تمدن ایلام. به نقاشی روی ظرف دقت کنید و حدس بزنید که تصویر چه چیزی است؟ با دیدن این تصویر به چه چیزی در مورد ایلام پی می‌برید؟ (موزه‌ی ملی ایران — تهران)

ایلام، حکومتی در غرب ایران

در کناره‌های رود کارون مردمی زندگی می‌کردند که ایلامی نامیده می‌شدند. آن‌ها ابتدا در کوه‌ها دام‌داری می‌کردند. پس از مدتی عده‌ای از آنان، برای استفاده از آب رودخانه‌ها، به دشت سرازیر شدند.

ایلامی‌ها در دشت برای خود شهرهای بزرگی ساختند و در کوه‌ها نیز قلعه‌های محکمی به وجود آوردند تا در هنگام حمله‌ی دشمن، از آن‌ها استفاده کنند.

پایتخت ایلام، شهر شوش بود. شوش جمعیت بسیار و خیابان‌ها، معبد‌ها و خانه‌های فراوان داشت. آشوری‌ها هم به بابل حمله می‌کردند و هم به سرزمین ایلام. به همین دلیل ایلامی‌ها و بابلی‌ها با همدیگر علیه آشوری‌ها متحد می‌شدند. این جنگ‌ها موجب ضعف هر سه حکومت شد.

با وجود حملات آشوری‌ها، شهر شوش پا برجا ماند و در دوره‌ی هخامنشیان بار دیگر به پایتختی انتخاب شد.

هنگامی که ایلامی‌ها در اوج قدرت بودند، دیگر از حیرت کهن و شهر سوخته خبری نبود. آن دو مدت‌ها بود که از بین رفته بودند.

مقبره‌ی دانیال نبی در شهر شوش

پرسش و جست‌وجو

۱. جاهای خالی را با کلمات مناسب کامل کنید :
الف) مردم با استفاده از لوله‌های سفالی، شبکه‌ی آبرسانی ایجاد کرده بودند.
ب) پایتخت ایلام بود.
ج) تپه‌ی باستانی در نزدیکی کاشان قرار دارد.
۲. مردم شهر سوخته در چه زمینه‌هایی پیشرفت کرده بودند؟
۳. از تپه‌ی سیلک چه آثاری کشف شده است؟
۴. نتیجه‌ی جنگ‌های ایلامی‌ها و آشوری‌ها چه بود؟